

Olga Dąbrowska-Cendrowska

10.01.2024 r.

Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

cendrowska@ujk.edu.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Kamińskiej
pod tytułem: *Strategie komunikacyjne kobiecych organizacji pozarządowych w mieście
Lublin i w powiecie lubelskim w latach 1999-2018.***

**Recenzja przygotowana na zamówienie Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie, Wydziału Politologii i Dziennikarstwa.**

Promotor dr hab. Krystyna Leszczyńska-Wichmanowska, prof. UMCS.

Temat rozprawy

Recenzowana rozprawa doktorska została przygotowana na Wydziale Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod kierunkiem naukowym dr. hab. Krystyny Leszczyńskiej-Wichmanowskiej, prof. UMCS.

Pani Agnieszka Kamińska tematem swojej pracy uczyniła komunikowanie kobiecych organizacji pozarządowych. Dogłębnej analizie poddała szeroko rozumiane strategie, które owe organizacje działające na terenie Lublina i powiatu lubelskiego wykorzystywały, aby komunikować się zarówno wewnątrz własnych organizacji, jak i z otoczeniem zewnętrznym. Badacze komunikowania wielokrotnie podkreślali, że skuteczne porozumiewanie się stanowi istotny element organizowania się większości grup społecznych. Autorka dysertacji koncentrując się na kobiecych organizacjach pozarządowych zauważyła, że kobiety są nastawione na osiągnięcie wspólnoty w aktach komunikowania się (s. 6). Dostrzegła zatem rolę i znaczenie, jakie mogła odgrywać płeć w komunikowaniu się tych organizacji. Nie ograniczyła się jednak tylko do płci, ta służyła raczej jako kryterium doboru próby (organizacji) do badań empirycznych. W procesie badawczym wzięła pod uwagę organizacje o różnych profilach działalności na rzecz kobiet. Uważam, że przedmiot badań został słusznie poszerzony także o te zrzeszenia, które podejmowały inicjatywy na rzecz osób LGBTQ+. Doktorantka starała się tym samym uzupełnić lukę w badaniach nad kobiecymi organizacjami pozarządowymi, traktując je jako istotny element działalności trzeciego sektora sfery publicznej, bez którego nie możemy mówić o społeczeństwie obywatelskim, czy dojrzałej demokracji.

Podkreślam zatem, że zaproponowany temat rozprawy jednoznacznie i bez wątpliwości wpisuje się w zakres dyscypliny nauki o komunikacji społecznej i mediach, a świadczą o tym: temat pracy, wynikający z niego przedmiot badań, postawione cele oraz zaproponowany przez Doktorantkę warsztat naukowy.

Cele pracy i hipotezy badawcze

Pani Agnieszka Kamińska jasno sformułowała cel główny swojej rozprawy doktorskiej, którym było uzupełnienie wiedzy dotyczącej komunikowania organizacji kobiecych, działających w Lublinie i powiecie lubelskim. Jak podkreśliła we wstępie, temat i wynikający z niego cel pracy wyraźnie korelowały z jej zainteresowaniami dotyczącymi „kwestii równości płci oraz działań realizowanych przez trzeci sektor na rzecz równouprawnienia, na szczeblu lokalnym” (s. 8.). W tym miejscu chcę podkreślić, że zainteresowanie Autorki tą tematyką, co się wiąże ze sprawnym poruszaniem się w literaturze przedmiotu dotyczącej równouprawnienia ze względu na płeć, pozytywnie wpłynęły na efekt końcowy, czyli na spójność i logiczność wywodu naukowego.

Cel główny został doprecyzowany celami szczegółowymi, którymi były: określenie kondycji segmentu trzeciego sektora, podejmującego działania na rzecz kobiet na wskazanym terenie oraz konfrontacja/porównanie stanu postulowanego przez same organizacje kobiece ze stanem rzeczywistym.

Do tak sprecyzowanych celów badań Autorka postawiła dwie hipotezy badawcze:

- Kobiące organizacje pozarządowe wypełniają lukę w realizacji zadań na rzecz kobiet, których interesy i potrzeby są pomijane przez organy I i II sektora sfery publicznej (państwo i rynek).
- Sposób ich komunikowania ukierunkowany jest na tworzenie wspólnoty, zarówno wewnątrz organizacji, jak też w stosunku do otoczenia zewnętrznego (s. 10).

W celu zweryfikowania powyższych hipotez Pani Agnieszka Kamińska posłużyła się 6 właściwie postawionymi pytaniami badawczymi:

- Jakie zadania realizują kobiece organizacje pozarządowe?
- Kto korzysta z projektów realizowanych przez te organizacje?
- Jaki jest udział kobiet w bazie członkowskiej i gremiach zarządczych organizacji pozarządowych?
- Jak przebiega komunikacja wewnątrz organizacji?
- W jaki sposób organizacje komunikują się z otoczeniem zewnętrznym?

- Jaki jest stopień obecności kobiecych organizacji pozarządowych w mediach? (s. 10).

Struktura pracy

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska liczy 459 stron i składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, dwóch teoretycznych oraz dwóch empirycznych, zakończenia zawierającego wnioski, spisu ilustracji, wykresów i tabel, bibliografii i aneksu, w którym zostały zamieszczone: wykaz skrótów, przegląd gmin powiatu lubelskiego, pytania do wywiadu pogłębionego w formie ankiety. Struktura pracy jest logiczna, przejrzysta i uzasadniona merytorycznie. Problemowy układ dysertacji pozwolił zarówno na osadzenie jakościowych badań własnych w teorii feministycznej (teoriach feministycznych), jak i uwypuklenie wyników tychże badań.

Pierwszy rozdział dysertacji pt. *Komunikowanie jako proces społeczny* stanowi teoretyczną podstawę rozważań. Na jego lamach Pani Agnieszka Kamińska, analizując literaturę przedmiotu, przybliżyła rozważania badaczy i ich różne podejścia do procesu komunikowania oraz komunikowania się. Omówiła definicje komunikowania, społecznego, jego cechy i elementy. Następnie przeszła do poziomów procesu komunikowania koncentrując się na komunikowaniu bezpośrednim oraz zapośredniczonym medialnie. Zaprezentowała także najważniejsze modele komunikowania. Już na początku tego rozdziału (s. 26-27), rozpatrując poziomy komunikacji, zaproponowane przez Jerzego Mikułowskiego-Pomorskiego oraz aspekty komunikowania według Johna Stewarta podkreśliła, że w przypadku organizacji pozarządowych najbardziej adekwatny wydaje się poziom interakcji i/lub aspekt interakcji, gdyż niezwykle ważną kwestią jest, jej zdaniem, więź łącząca uczestników wspólnego przedsięwzięcia (s. 27). Kwintesencją tego rozdziału jest jego ostatni podrozdział zatytułowany *Komunikowanie kobiet jako szczególny model porozumiewania* (s. 78-99), w którym zostały omówione korelacje między płcią a zachowaniami komunikacyjnymi, wynikające z różnic zachodzących w procesie socjalizacji chłopców i dziewcząt.

W rozdziale drugim pt. *Organizacje pozarządowe w społeczeństwie obywatelskim* Autorka przedstawiła teoretyczne rozważania dotyczące organizacji pozarządowych, które w społeczeństwie obywatelskim funkcjonują jako tzw. trzeci sektor. Na tę część pracy składają się cztery komplementarne komponenty. Doktorantka, mając świadomość trudności, jakie się pojawiają przy próbach ujęcia w ramy definicyjne pojęcia - społeczeństwa obywatelskiego, rozpoczęła od przywołania jego korzeni, następnie prześledziła jego rozwój na przestrzeni kolejnych wieków. Na tym tle ukazała organizacje pozarządowe jako element właściwie rozwiniętego społeczeństwa obywatelskiego, nie zapominając o organizacjach kobiecych (s.

155-158). Następnie omówiła cechy, funkcje i modele jego funkcjonowania. Trzecim aspektem, poruszonym w tym rozdziale, była geneza i rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce. Pani Agnieszka Kamińska słusznie przeanalizowała to zjawisko zarówno w okresie przed 1989 rokiem, jak i po transformacji ustrojowej. Logicznym uzupełnieniem tego wątku jest podrozdział pt. *Trzeci sektor w Polsce – kondycja i wyzwania na przyszłość* zawierający wnikliwą, statystyczną analizę dokumentów dotyczących funkcjonowania organizacji pozarządowych, z pokazaniem ich potencjału gospodarczego, źródeł finansowania, członkostwa ze względu na płeć, pełnieniem funkcji zarządczych. Nie zabrakło także analizy tychże organizacji ze względu na dziedzinę ich działalności, np. sport, prawa człowieka, do których zalicza się równouprawnienie kobiet i mężczyzn, zasięg oddziaływania (lokalne, krajowe). Autorka pracy zwróciła także uwagę na to, w jaki sposób organizacje pozarządowe są postrzegane przez obywateli. Rozważania teoretyczne kończy analiza porównawcza polskich i europejskich organizacji pozarządowych, z której wynika m.in.: „niski poziom zaangażowania obywatelskiego Polaków, co świadczy o słabości funkcji kontrolnej obywateli” (s. 192).

Rozdział trzeci, empiryczny pt. *Strategie komunikacyjne stowarzyszeń i fundacji w Lublinie i powiecie lubelskim* to udana próba prezentacji wyników badań własnych. Doktorantka rozpoczęła od przybliżenia historii Lublina. Następnie płynnie przeszła do analizy funkcjonowania kobiecych organizacji w 16 gminach powiatu lubelskiego (Bełżce, Borzechów, Bychawa, Garbów, Głusk, Jabłonna, Jastków, Konopnica, Krzczonów, Niedrzwica Duża, Niemce, Strzyżewice, Wojciechów, Wólka, Wysokie, Zakrzew). Na tym tle zaprezentowała strukturę 31 kobiecych organizacji pozarządowych, w tym 22 działających w Lublinie, zaś 9 funkcjonujących w powiecie lubelskim, których przedstawiciele wzięli udział w badaniu. Korpus badawczy stanowiły następujące typy organizacji: stowarzyszenia rejestrowane (11), stowarzyszenia zwykłe (2), fundacje (11), grupy nieformalne (7) z terenu Lublina i powiatu lubelskiego (s. 213-216). Doktorantka poddała analizie ich cele statutowe i regulaminowe, określiła terytorium działania oraz rok rozpoczęcia funkcjonowania, źródła finansowania, profile działalności (na rzecz kultury, historii i tradycji, edukacji i wychowania, zdrowia i sportu, ekologii, charytatywne). Strategie komunikacyjne badanych 31 organizacji zostały zaprezentowane w dwóch podrozdziałach. Pierwszy traktował o komunikowaniu wewnątrz organizacji. Drugi odnosił się do komunikowania się tychże z otoczeniem zewnętrznym.

W rozdziale czwartym pt. *Casus komunikowania Kół Gospodyń Wiejskich – szczególnego rodzaju kobiecych organizacji pozarządowych* Autorka dysertacji przedstawiła wyniki swoich badań dotyczących sposobów komunikowania Kół Gospodyń Wiejskich.

Rozpoczęła od przybliżenia historii powstania tych zrzeszeń w Polsce. Następnie płynnie przeszła do nakreślenia działalności Koła Gospodyń Wiejskich w powiecie lubelskim, z uwzględnieniem każdej z 16 gmin (s. 293-298). Zakres i formy działalności zostały określone na podstawie danych pozyskanych z 41 Kół. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, działalność Kół Gospodyń Wiejskich skoncentrowała się na integracji społeczności lokalnej. Efektywna komunikacja wewnętrzna, oparta na wspólnocie doświadczeń i przeżyć, stanowiła niezbędny element procesu integracji. Podrozdział *Sposoby komunikowania Kół Gospodyń Wiejskich z otoczeniem zewnętrznym* kończący prezentację badań własnych i pokazuje, jakich kompetencji komunikacyjnych brakuje członkiniom w skutecznym komunikowaniu z otoczeniem, choćby w obszarze pozyskiwania nowych członków

Merytoryczna ocena pracy i warsztat badawczy

Doktorantka w satysfakcjonującym stopniu przyswoiła i opanowała wiedzę teoretyczną dotyczącą różnych podejść do kwestii komunikacji społecznej. Omawiając definicje, cechy i elementy oraz modele komunikowania, słusznie odniosła się do ustaleń takich badaczy, jak: Bogusława Dobek-Ostrowska, Tomasz Goban-Klas, Jerzy Mikułowski-Pomorski, Zbigniew Nęcki, Paul Watzlawick, Yves Winkin, Manuel Castells, Charles Cooley, John Fiske i Em Griffin. Analizując style komunikowania posłużyła się modelami zaproponowanymi przez Barbarę Sobkowiak. Zauważając jednak brak wyraźnych odniesień stylów komunikowania w kobiecych organizacjach pozarządowych do tej koncepcji, wywód teoretyczny poszerzyła o próbę odpowiedzi na pytanie „czy istnieje styl komunikowania charakterystyczny dla kobiet?”. Bazując na ustaleniach m.in.: Kwiryny Handke, Robin Lakoff i Deborah Tannen wykazała, że płeć żeńska wykazuje znamienne elementy w trakcie procesu komunikowania się (s. 78-99). Tym samym potwierdziła słuszność wyboru tematu pracy oraz przedmiotu badań.

Traktując kobiece organizacje pozarządowe jako tzw. trzeci sektor sfery publicznej zasadnym było przybliżenie kwestii społeczeństwa obywatelskiego, jako przestrzeni do działania tychże organizacji. Badając zrzeszenia działające w Polsce, ich cechy i modele funkcjonowania, Doktorantka wykorzystwała literaturę naukową głównie polskojęzyczną. Bazowała na ustaleniach Inki Skłodowskiej, Jerzego Szackiego, Kazimierza Dziubki i Wiesława Bokajło, Andrzeja Krasnowolskiego, Krystyny Leszczyńskiej, Piotra Ogrodzińskiego. Tłem dla tych rozważań stały się klasyczne, filozoficzne ujęcia teoretyków tj.: Arystotelesa, Platona, Alexis de Tocqueville’a oraz Georg’a Hegla. Stosując takie podejście Autorka dysertacji przekonała mnie, że potrafi selekcjonować literaturę przedmiotu i myśleć syntetycznie. Dzięki wnikliwej analizie literatury, traktującej o organizacjach pozarządowych

oraz Kołach Gospodyń Wiejskich, udało się Autorce przybliżyć ich historię, zakres działania, sposób funkcjonowania w Polsce, uwzględniający „różne oblicza aktywności kobiet oraz ich nieobecność w sferze publicznej” (s. 16). Rozdziały teoretyczne niniejszej pracy to solidny i przemyślany fundament będący podstawą i punktem wyjścia dla zaprojektowanych badań empirycznych.

Do zrealizowania celu badań i weryfikacji hipotez Pani Agnieszka Kamińska posłużyła się zarówno metodą analizy dokumentów i materiałów źródłowych, jak i metodą badawczą wywiadu pogłębionego indywidualnego, częściowo standaryzowanego. Przeanalizowała dokumenty źródłowe znajdujące się w Krajowym Rejestrze Sądowym, Urzędzie Miasta Lublin, Starostwie Powiatowym w Lublinie, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Ponadto w pracy Autorka wielokrotnie powoływała się na raporty z badań Głównego Urzędu Statystycznego, Stowarzyszenia Klon/Jawor oraz Centrum Badania Opinii Społecznej.

Próba do badań została dobrana celowo. Obejmowała 72 organizacje kobiece, funkcjonujące w Lublinie i powiecie lubelskim w latach 1999-2018. Organizacje zostały wytypowane na podstawie kwerendy rejestrów stowarzyszeń, fundacji, grup nieformalnych i Kół Gospodyń Wiejskich. Cezury czasowe zostały właściwie określone. Od 1.01.1999 r. obowiązuje w Polsce trójstopniowy podział terytorialny obejmujący województwa, powiaty i gminy. Cezura końcowa 31.12.2018 r. związana jest z wejściem w życie postanowień Ustawy z dn. 9.11.2018 r. *o kołach gospodyń wiejskich*. Dwudziestoletnia perspektywa czasowa była wystarczająca dla analizy strategii komunikacyjnych pozarządowych organizacji kobiecych. Żałuję, że Doktorantka nie pokusiła się o perspektywę porównawczą włączając do swoich badań organizacje działające w województwie podkarpackim i/lub małopolskim.

Autorka dysertacji samodzielnie, w okresie od 5 lipca do 23 grudnia 2021 r., przeprowadziła wywiady, na podstawie przygotowanych wcześniej otwartych pytań naprowadzających (aneks, s. 418-420). Na uwagę zasługuje świadomość badawcza Doktorantki, która w pracy, zwłaszcza we wstępie oraz rozdziałach III i IV kilka razy, w różnych aspektach, pokazała, że wie, rozumie i jest przekonana do wybranych przez siebie metod badawczych. Sprawnie porusza się w literaturze metodologicznej oraz w niuansach dotyczących samego nazewnictwa metod i technik badawczych.

Nie może umknąć uwadze recenzentki także ocena sposobu prezentacji badań własnych, który Autorka zgodnie z zapowiedzią przedstawiła na łamach dwóch rozdziałów (III i IV), gdyż oddzielnie przeanalizowała strategie komunikacyjne kobiecych organizacji pozarządowych i Kół Gospodyń Wiejskich. Przyjęła taki sam model omawiania wyników badań w przypadku obydwu typów zrzeszeń. Bazując na danych pozyskanych z wywiadów pogłębionych

i materiałów źródłowych, najpierw przedstawiła ich strukturę ze względu na obszar, w którym działają, okres działalności, profile działalności (na rzecz integracji społecznej, kultury, historii i tradycji, edukacji i wychowania, zdrowia i sportu, społeczeństwa obywatelskiego, ekologii). Oddzielnie, zgodnie z zaproponowanym porządkiem w rozdziale pierwszym, teoretycznym, najpierw scharakteryzowała strategie komunikacyjne wewnątrz organizacji. Bazowała na danych dotyczących liczby zrzeszonych członków, porównując ją z wolumenem faktycznych członków, liczbą kobiet należących do zrzeszeń i Kół oraz reprezentacją kobiet w gremiach zarządczych, wieku zrzeszonych, sposobach finansowania, motywów przynależności do organizacji, czynników motywujących do działania, częstości zebrań, relacji między zrzeszonymi, sposobów nawiązywania kontaktów i korzystania z platform oraz podejmowanych działań na rzecz promocji organizacji. Następnie przeszła do sposobów komunikowania pozarządowych organizacji kobiecych (rozdział III) i Kół Gospodyń Wiejskich (rozdział IV) z otoczeniem zewnętrznym. W tym celu omówiła współpracę tychże z innymi podmiotami i różnymi instytucjami, obecność organizacji w mediach (regionalnych, lokalnych, ogólnokrajowych, zagranicznych – podział ze względu na zasięg oddziaływania), sukcesy odnoszone przez badane organizacje oraz rolę i znaczenie identyfikacji wizerunkowej w komunikowaniu. Spójna i logiczna prezentacja wyników badań uzupełniona tabelami (łącznie 6) i właściwie dobranymi wykresami (łącznie 65), zawierającymi zarówno dane procentowe, jak i ich liczbowy odpowiednik, stworzyły przejrzysty obraz działalności kobiecych organizacji, należących do tzw. trzeciego sektora. Każda z wyżej wymienionych części analizy została oddzielnie podsumowana. W zakończeniu natomiast Doktorantka odniosła się do 6 pytań badawczych – udzielone na nie odpowiedzi respondentów pozwoliły pozytywnie zweryfikować postawione hipotezy.

Doktorantce udało się, dzięki właściwie dobranej literaturze przedmiotu i zaprojektowanym badaniom własnym, przeprowadzonym z wykorzystaniem metod mieszanych przedstawić, jakie strategie komunikacyjne przyjmują badane organizacje zarówno w komunikacji wewnętrznej, jak i tej z otoczeniem zewnętrznym. W tym miejscu chcę zaznaczyć, że czytałam przedłożoną do recenzji dysertację z wielką przyjemnością, gdyż jest to praca dojrzała, przemyślana i ciekawa.

Uwagi redakcyjne

Przedstawiona do recenzji praca została starannie przygotowana zarówno pod względem merytorycznym, o czy napisałam powyżej, jak i formalnym. Świadczą o tym zawarte materiały poglądowe, jako przykład można wskazać choćby aneks z katalogiem gmin powiatu

lubelskiego. Błędy natury stylistycznej i interpunkcyjnej zdarzają się nawet w bardzo dobrych pracach, w tej jest ich niewiele dlatego nie będę ich wskazywała w recenzji. Myślę natomiast o publikacji doktoratu, do czego gorąco zachęcam Autorkę. Uważam, że wyniki przeprowadzonych badań powinny zostać zaprezentowane szerszemu gronu odbiorców, ponieważ uzupełniają lukę w dotychczasowej wiedzy dotyczącej strategii komunikacyjnych podejmowanych przez pozarządowe organizacje kobiece. Wtedy warto zadbać o korektę językową i redakcję tekstu.

Proszę także przyrzeć się budowie spisu treści, w którym brakuje podrozdziału 2.1. *Komunikowanie bezpośrednie* (s. 49). Przemyslenia wymaga także przyjęta numeracja wewnątrz poszczególnych rozdziałów dysertacji. Uważam, że numery poszczególnych części pracy nie powinny się dublować.

Wywołując dyskusję, która przypuszczalnie pojawi się w trakcie publicznej obrony rozprawy, chciałabym zasygnalizować Doktorantce następujące zagadnienia, które mnie z różnych względów zaintrygowały:

- Jakie czynniki miały decydujący wpływ na tworzenie nowych kobiecych organizacji, należących do tzw. trzeciego sektora w badanym okresie czasu i dlaczego?
- Jakie czynniki wpłynęły na ograniczenie badań jedynie do Lublina i powiatu lubelskiego? Jakie zastosowano kryteria wyboru?
- Jakie podobieństwa udało się zaobserwować w strategiach komunikacyjnych wewnątrz badanych pozarządowych organizacji kobiecych?
- Czy istnieje, Pani zdaniem, szansa na poprawę kompetencji komunikacyjnych z otoczeniem zewnętrznym członkiń Kół Gospodyń Wiejskich?

Wniosek końcowy

Zaprezentowane w recenzji opinie, mające na celu posłużyć ostatecznej ocenie przedstawionej rozprawy doktorskiej magister Agnieszki Kamińskiej, pozwalają pozytywnie ocenić przygotowaną pracę. Pomimo wskazanych w recenzji uwag krytycznych, stwierdzam, iż wniosek o dopuszczenie Pani magister Agnieszki Kamińskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego jest uzasadniony.

Przedłożona do recenzji praca wykazała wiedzę Doktorantki w zakresie nauk o komunikacji społecznej i mediach. Autorka dysertacji dowiodła, że potrafi realizować badania naukowe, ma orientację w literaturze przedmiotu, myśli analitycznie i wyciąga

wnioski. Pani Agnieszka Kamińska uzasadniła ważność i celowość podjętej tematyki, sytuując problem badawczy w dyscyplinie nauki o komunikacji społecznej i mediach, co zaznaczyła we wstępie swojej pracy.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani magister Agnieszki Kamińskiej spełnia wymogi ustawowe, co pozwala mi wyrazić pozytywną opinię w kwestii dopuszczenia Pani magister Agnieszki Kamińskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

Olga Dobrowolska

.....
Podpis recenzentki

- Cecylia